META NIŻEL L-AJRUPLAN

Aktar minn wieħed li jiġi f'idejh "Leħen il-Malti," naħseb li jkun qara wkoll lil ħuh l-ieħor, "Il-Malti" ta Marzu 1933, u jista' jkun li kellu is-sabar jaqra mqar biċċa minn dak li hemm miktub fuq il-Qabar Lhudi-Nisrani. Għedt dan, għax il-ġrajja li ġejja, ġrat fiż-żmien li jien kont għadni ngħammar f'dak id-dejr l-abjad li semmejt hemmekk.

Mela, għall-aħħar jiem ta' Awwissu tas-sena 1929, għal għarrieda nfexxet ġlieda kbira bejn il-għarab u l-lhud, fil-Palestina. Kull jum, f'dak id-dejr fejn konna qegħdin, kienu jaslu ħbarijet ġodda fuq li qiegħed jiġri f'Ġerusalemm, Hebrôn u Ġaffa. Kull lejla, minn fuq il-bejt, konna naraw xi raħal ta' lhud jinħaraq. Meta l-għarab ħabtu għal Holda u ħarquha, smajna sat-tifqigħ tal-ibwieq (1); u meta ħabtu għal Kafr-Urja, li hi ħdejna, m'hux it-tifqigħ biss smajna, imma l-għajjat tan-nies ukoll.

Aħna konna f'dak id-dejr, fil-barr, weħedna. Konna b'kollox sbatax-il-ras: tliet rahbiet, għaxart itfal, qassis u tliet irġiel. Kull lejla konna nistennew li jaħbtu għalina wkoll, billi, jew jaħsbuna lhud tassew, jew jagħmlu ta' bir-ruħhom ħasbuna. U m'hux aħna biss konna nistennew dan, għax l-ingliżi kull sebħ kienu jibagħtu ajruplan idur dawwara mejt mad-dejr, għal darba tnejn, jara hux kollox sew, u jarġa l-ura.

Kien mela f'daż-żmien li qegħdin insemmu, li żewġ ajruplani li kienu jtiru fuq Wadi s-Sarâr, sejrin minn Għażża għal Ġerusalemm. Kif għaddew id-dejr, wieħed minnhom niżel u waqaf f'għalqa fi truf il-wied.

Il-qassis, bil-għaġla, ħejja l-*lorry*, għajjatli, irkibna, hu u jien, u ż-żagħżugħ taljan li jsuq, u tlaqna. Qsamna l-egħlieqi, bil-*lorry* b'kollox, għax hawn ir-raba' bla ħitan, u sibna ruħna ħdejh.

Imma l-ajruplani tnejn kienu, m'hux wieħed. Wieħed wieqaf għal kollox u l-ieħor wieqaf ukoll, bid-dewwiema ddur qajl-qajl. U tnejn ukoll kienu l-ingliżi li wieqfin ħdejhom. "Ġralkom xi ħsara?" saqsejthom jien bl-ingliż. "Id-dawwara (2) ltwiet ftit," qalli wieħed minnhom. Jekk nistgħu ngħinukom f'xi ħaġa, għal kemm tgħidulna," irġajt jien. "Naħseb li nista' ntir sa Ramleħ, u nħabbar hemmekk, qalli l-ieħor, waqt li t-tnejn tbegħdu ftit u bdew jerfgħu l-ħaġar il-kbajjar li jsibu f'nofs il-għalqa, u jarmuh, wieħed lejn il-lemin, u l-ieħor lejn ix-xellug.

Imbagħad reġgħu l-ura. Wieħed tala' fuq l-ajruplan, u l-ieħor qabad wieħed f'kull id iż-żewġ imqabad tal-ħabel li kienu mdendla fil-ġwienaħ tiegħu. Id-dawwiema żiedet fid-dawrien, bdiet tvenven, u l-ajruplan dar qajl-qajl ma' l-ingliż li kien iżommu minn ġwienħu. Malli wiċċu kien sew lejn il-għarb, telqu, u beda jiġri, iqajjem ir-riħ, u jtajjar degħbien ta' trab u ntietef tat-tiben, milli kien hemm fil-għalqa. Tbigħed, u rtefa' mill-art, u beda jogħla u jiċkien, jogħla u jiċkien, sakemm sar daqs għasfur. Sar tikka. Ħin wieħed u ma deherx izjed.

Malli l-ajruplan għab, l-ingliż ġiè ħdejna li konna wieqfin fejn l-ajruplan l-ieħor. Saqsejnieh kif kienet ġratlu il-ħsara, u hu wieġibna li meta kien fl-ajru, intebaħ li l-makna kienet tagħmel xi ħoss għarib. Ma żżardax jibqa tajer. Ħares l-isfel u ra dik l-għalqa witja u niżel fiha; waqqaf il-makna u fittex x'kienet il-ħtija ta' dak il-ħoss li sama' fuq. Sab li kienet brima (3) merħija. Rassha, u raġa' qabad sa jtir.

Imma billi hu minn ġewwa l-ajruplan ma satax jara quddiemu, hu u jiġri, ħabat ma' ħaġra kbira, ltwiet id-dawwara, u l-ajruplan għal ftit ma nqalibx. Għalhekk, waqqaf u niżel. L-ieħor li kien fl-ajru fl-ajruplan l-ieħor, niżel jara x'kien ġralu; u l-bqija nafuh.

Qalilna wkoll li kien għadu kemm ġiè l-Palestina, fejn kellu joqgħod għaxart ijiem. Kien ġej minn Malta. Minn Malta! Meta smajt dan, qalbi għamlet tikk! Dak iż-żmien kien ili msiefer fuq id-disa' snin, u l-malti wieħed li kien ftit qrib minn fejn kont jien, kien ilu x'erba xhur li siefer. Kont mnikket għalih, għax kont immur inżuru, darba jew tnejn fix-xahar, u nqatta siegħa miegħu, nitkellem b'ilsien art twelidi.

"Jien Malti!" wieġibt. "Ħudni miegħek Malta!".

Għedt hekk, biċ-ċajt; imma billi qalbi kienet ħasset, il kelma ħarġet bħal kieku bis-sħiħ; għalhekk, il-qassis u t-taljan li kienu hemm bdew jidħku.

Il-ħin għaddej, u aħna nitħaddtu fuq ħaġa u oħra. Smajna żanzin ħafif li kull ma jmur joktor. Deher ajruplan fl-ajru, wasal, dar żewġ dawriet fuqna, biex jara hux kollox sew, u reġa' l-ura. Għadda ftit tal-ħin u ġiè ieħor, li tbaxxa fuqna. L-ingliż li kien fih, telaq ħaġra mgeżwra fi xkaka (4); l-ieħor refagħha u qara li kien fiha. Il-għarab li kienu l-dik in-naħa, jaraw l-ajruplan f'nofs il-għalqa, bdew ġejjin il-hemm, u waqfu jħarsu. Ġew ukoll żewġ qassisin Salesjani minn Bejt-Iġmâl. Qagħdu ftit jitkellmu magħna, u reġgħu marru.

Għadda ftit tal-ħin, u reġgħu ġew żewġ ajruplani oħra. Wieħed baqa' fil-għoli, idur dawwara mejt, u l-ieħor tbaxxa wasal fuqna, u l-Ingliż li fuqu, telaq bħal biċċa xoqqa, twila u dejqa, b'żewġ lewnijet minn tulha, isfar u aħmar-dagħmi u mar. L-ieħor refagħha, ħall tarfha, ħa r-rsul li kien fiha, u qrah. Meta qrah wiċċu tqarras. Imbagħad tala' fuq l-ajruplan, għatta l-makna b'biċċa xoqqa mxemmgħa (5), u libbes bl-imxemmgħa wkoll iż-żewġ ilwieħ tad-dawwiema, u niżel ħdejna. Il-qassis li kien magħna, qalli ngħidlu li hu kien sa jmur id-dejr, jibgħatlu xi ħaġa għall-għaxa. L-Ingliż iżżieh ħajr. Il-qassis u t-taljan rikbu l-*lorry* u jien bqajt hemmekk.

Issa kien beda jidlam, u l-għarab li kienu nġemgħu, ftit ftit, marru; baqa' biss wieħed raġel, m'hux għarbi, grieg, minn Kipru, li kien jaħdem fil-bini tal-Knisja l-ġdida ta' Bejt-Iġmal. L-Ingliż minn ġewwa l-ajruplan ġieb żewġ imħaded tal-ġild, u bħal bużżieqa imdawwra li hu nefaħha quddiemna u saret għamla ta' *life buoy*. Qgħadna bil-qegħda kif stajna, tnejn fuq l-imħaded u wieħed fuq il-ħalja bużżieqa u qbadna nitħaddtu bħal tliett iħbieb, għal kemm dik kienet l-ewwel darba li rajna l-xulxin.

Fuqna, s-sema sajfi, lewn ikħal dagħmieni, b'dik ir-raxxa kwiekeb kbar u żgħar, ipetptu. Iġbla quddiemna, u iġbla warajna. Lejn il-għarb, wilġa kbira kbira, ħalja mis-siġar, li minn nofsha jgħaddi Wied is-Sarar. Ebda ħoss ma kien jinstama', ħlief waqtijiet, it-tħaxwix ħafif ta xi troffa xewk imħarrek minn xi fewġa bierda ta filgħaxija.

L-Ingliż beda jgħidilna fuq London, għax hu kien minn hemm, u f'Malta ma kienx qagħad ħlief ftit jiem qabel ma telaq għal Palestina. Fissrilna kif jieħdu it-tè x-xadini fiz-*Zoo*, jew ġnien il-bhejjem; kif jifirxu l-mejda, u jistagħlmu (6) r-rqaqat kollha, bħal bnedmin. Kif it-tfal Ingliżi jixħtu l-ħut lill-wiżż, biex jarawh jogħdos għalih lil-għadira. Kif wiżża minnhom, meta t-tfal jarmu l-ħuta, kienet ittir u taqbadha fl-ajru, u t-tfal jaraw dan jifirħu, jgħajjtu u iċapċpu jdejhom. U ħwejjeġ oħra, li juru li kien ħsiebu aktarx f'London, u fid-dar tiegħu, u f'min ħalla fiha, kif dejjem jiġri lil kull min isiefer l-ewwel darba.

Il-kliem fuq il-bhejjem kien waqa' hekk: ftit fil-bgħid minn fejn konna qegħdin, kien hemm bejta xewk kbira, u hi u titħarrek fir-riħ, il-grieg fid-dlam ħasibha debagħ, jiġifieri, dbiba tal-barr, tixbaħ lill-kelb, li fil-Palestina hemm minnhom wisq, joħorġu bil-lejl, u jaħbtu għal min isibu, bniedmin u bhejjem, barra minn qabil il-fart. Did-dbiba

tibża' min-nar, għalhekk, ġbarna ftit tiben u xewk, u kebbisnieh, biex jekk kien tassew debagħ, jaħrab. Meta għarafna li kienet xewka, qgħadna u fehemtu x'kien id debagħ; meta fehemni, qalli li kien ra' bħalha fiz-*Zoo,* u hekk semma wkoll il-wiżż u x-xadini.

Ftit wara, l-*lorry* ġiet u ġew fiha l-qassis u ż-żagħżugħ taljan. Ġiebu magħhom il-għaxa għall-ingliż u għalija, u bħal sodda tal-għewwied, biex l-ingliż jistrieħ fuqha. Wara li qdejna l-ġewwieni u għitna, qgħadna nitħaddtu ftit fuq it-tajran, u l-ingliż semma t-tiġribiet li kien rahom isiru f'London, għattiġrija li kellha tkun f'dak ix-xahar, għar-rebħa tal-kies ta' Schneider.

Għal xi l-ħdax ta' bil-lejl, il-qassis qatagħha li aħjar norqdu. L-ingliż ried li hu ma jorqodx, biex jagħmel l-għassa ma' l-ajruplan, imma l-qassis qallu jistrieħ bis-sliema, u l-għassa nieħdu ħsiebha aħna. Għalhekk l-ingliż irtaka fuq is-sdejda tiegħu; il-qassis ġieb l-imħadda ta' fejn jokgħod min isuq il-*lorry,* u mtedd fuqha; it-taljan u jien, warrabna ftit iż-żrar, frixna kull wieħed patanija, u mteddejna wkoll; il-grieg mar jorqod għalih fuq il-*lorry.*

* * *

Kollha kienu jieħdu n-nifs ta' rieqdin, imma jien ma setgħet għajni tmur bija; il-ħin kollu nitqalleb minn ġenb għall-ieħor, u inħares minn taħt l-ajruplan, fejn konna mimdudin, għax, fil-bgħid il-bgħid, in-naħa tal-baħar, minn waqt għal waqt, kien jidher bħal beraq ħafif, jiddi ħin wieħed u jintefa. Fl-aħħar iddejjaqt mimdud. Qomt qajl-qajl biex ma nqajjemx lill-oħrajn, u mort uqaft in-naħa l-oħra ta' l-ajruplan, inħares lejn dak il-ħali ta' beraq.

X'ħaġa! Kull ma jmur il-beraq kien joqrob! u drabi ma jintifiex f'daqqa, imma jitmewwet ftit-ftit. Kien gej in-naħa tagħna mal-wied-il-wied. Meta qorob sewwa, qajjimt lill-ingliż u għedtlu li kien ġej dawl in-naħa tagħna.

Qam u waqaf iħares. Ftit wara beda jistama' tħarħir ta' xi *motor.* Mbagħad bħal xrara nar żiġġet il-fuq minn qiegħ il-wied u nfexxet fl-ajru bħal kewkba kbira bajda, imdawwra bi ġmiel ta' dijja, li dawwlet il-wied u l-iġbla ma'd-dwar. Il-qassis u x-xebb it-taljan qamu u ġew ħdejna.

L-ingliż tala' fuq l-ajruplan, ġieb xi ħaġa, refagħha l-fuq u stemgħet tifqiegħa. Xrara nar rtefgħet il-fuq u nfetħet f'kewkba kbira u sabieħa, ta' lewn ħadrani. Wieġbu dawk li kienu ġejjin b'kewkba oħra ħadra min naħithom; imbagħad

deher il-*motor* miexi gewwa l-egħlieqi. Kellu fuku żewġ *search-lights* jew dwal fittiexa, li xeħtuhom fuqna biex jarawna sew.

Imma huma kienu il-hemm mill-wied, u ma kienx hemm trieq biex isuqu għal ħdejna: għalhekk niżlu tnejn min-nies u ġew lejna miexjin. Il-qassis u jien morna n-naħa l-oħra tal wied, irkibna l-*motor* u wrejnihom minn fejn setgħu jgħaddu għal ħdejn l-ajruplan.

X'ħin wasalna u nżilna, wieħed ingliż imdaħħal fiż-żmien li kien jidher ir-rajjes tagħhom, ġie ħdejja, ħadli b'idi w qalli "Smajt li int Malti". Iva tassew, wieġibtu; "Nizzik ħajr ta' kull ma għamilt ma' Captain Phillips, u jekk xi darba tkun in-naħa ta' Gażża, għaddi arana!" Izzejtu ħajr u għedtlu li jekk inkun il-dik in-naħa ma nonqosx.

Erba' ngliżi baqgħu għassa ma' l-ajruplan, u l-oħrajn rikbu w marru. Kienu xi t-tlieta ta' bil-lejl, u aħna ġarrabna norqdu ftit-ieħor, imma ngħid għalhija kien kollox għal xejn, għax ma stajtx nitnigħes.

* * *

Meta beda jbexbex id-dawl, qam kulħadd. Il-qassis kellu jitla' jqaddes fid-dejr, u t-taljan u jien tlajna miegħu. Wieħed ingliż ġie magħna wkoll, biex jieħu li jeħtieġ għat-tiswijja ta' l-ajruplan.

Wara l-quddies għabbejna fuq il-*lorry* il-għodda, u l-għawied li ried l-ingliż, u morna. Sibna miġmugħa qatigħ għarab ma' dwar l-ajruplan, u xi qassisin minn Bejt-Iġmâl, li hi qrib. L-ingliżi għamlu gods ħaġar, u dak li kien ġie magħna d-dejr, qigħed il-"jug" fuq il-gods, u rafa' bih l-ajruplan u lewa ġewnħha 'il-wara. Imbagħad baqgħu jistennew sa ma jiġi l-*motor* minn Gażża, li kellu jġib dawwara ġdida, biex ibiddlu dik li kienet tgħawwġet, għax ma tissewwiex.

Jien kelli x'nagħmel, u ma stajtx noqgħod hemm il-ħin kollu; għal hekk bil-qalb il-tajjba rġajt lejn id-dejr. Għal xi l-ħdax tlajt fuq il-bejt fejn kien hemm ukoll il-qassis, iħares bin-nadur (7) il-ġliba nies fil-bgħid, fil-wied, ma' dwar l-ajruplan li l-ingliżi kienu qegħdin isewwuh, Imbagħad rajna jqum dabgħien trab, bħal duħħan, u minn nofsu tela' l-ajruplan Dar żewġ dawriet fl-ajru fuq in-nies, u ġibed lejn id-dejr. Wasal fuqna, u Captain Phillips minn ġewwa fih, xejjrilna bil-maktur, u ġibed lejn Ramleh, u aħna nżilna isfel.

Hekk dil-ġrajja għaddiet ukoll, bħal ma jgħaddu l-ġrajjiet kollha, imma jien għadni ma nsejtx għal kollox dak il-ġmiel ta' lejl li għaddejt, meta niżel l-ajruplan

L. C.

(1) Buq, dari—xkubetta. (2) Dawwara—ruota. (3) Brima—vite.
(4) Xkaka—carta. (5) Xoqqa mxemmgħa—tela cerata.
(6) Stagħmel, jistagħmel—usare.
(7) Nadur—dak li tara bih, jew minnu, hawn—binoculo.